

دانشگاه باقر العلوم (ع)
(غیر دولتی - غیر انتفاعی)

پایان نامه کارشناسی ارشد

گروه تاریخ

رشته و گرایش:

تاریخ اسلام

عنوان:

بررسی تحلیلی سیره نبوی در کتب اربعه شیعه

استاد راهنما:

دکتر سید حسین فلاح زاده

استاد مشاور:

دکتر حمیدرضا مطهری

نگارش:

سید عبدالحسین موسوی

زمستان 1395

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه باقرالعلوم (ع)
(غیر دولتی - غیر انتفاعی)

پایان نامه کارشناسی ارشد

گروه تاریخ

رشته و گرایش:

تاریخ اسلام

عنوان:

بررسی تحلیلی سیره نبوی در کتب اربعه شیعه

استاد راهنما:

دکتر سید حسین فلاح زاده

استاد مشاور:

دکتر حمیدرضا مطهری

نگارش:

سید عبدالحسین موسوی

زمستان 1395

﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (سورة بقره (2)، آية 127)

تقديم به:

ساحت قدسی منظر عظوف رحمانی، سیده النزهة، عین المحجّة، حبة اللآلئ الکبری، فاطمة الزهراء سلام الله علیها

يَا قُدُّوسَ عَيْنِ الرَّسُولِ

آیة دخت محمد آئی نور دیده پیکر خدا

يَا سَيِّدَتَنَا وَمَوْلَاتَنَا، إِنَّا تَوَجَّهْنَا وَاسْتَشْفَعْنَا وَتَوَسَّلْنَا بِكَ إِلَى اللَّهِ، وَقَدْ فَدَّ مَنَالُ بَيْنَ يَدَيْ حَاجَاتِنَا، يَا وَجِيهَةَ عِندَ اللَّهِ، اشْفَعِي لَنَا عِنْدَ اللَّهِ
آیة سیده و مولای ما همه ما رو به تو آورده ایم و به حضرت توسل شده و تو را شفع به نزد خدا آورده ایم و تو را برای انجام حاجاتمان نزد خدا مقدم داشته ایم آئی اروسندت نزد خدا ما را پیش حضرت حق شفاعت فرما

تقدیر و سپاس

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ﴾ (سوره اعراف (7)، آیه 43)
سپاس ویژه پروردگار است که با لطف بی‌کرانش نعمت بی‌پایان دانش‌های دینی را به ما ارزانی داشت. درود حضرتش بر انبیاء بزرگ و ائمه هدی که بذر آگاهی و ایمان را در اعماق وجود انسان افشانند و میوه دل‌نشین رنج‌های بی‌پایان آن‌ها، راهنمای انسان به عرصه‌های ناشناخته هستی گردید.

بدین وسیله از محضر استاد راهنما آقای دکتر فلاح زاده (زیدعزه) و استاد مشاور حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر مطهری و از کلیه اساتیدی که با تذکرات مفید و توجه به نکات مهم، بنده راهنمایی نمودند، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

سید عبدالحسین موسوی

قم المقدسه جمادی الاولی 1437 مطابق با دی‌ماه 1395

چکیده

در پایان‌نامه پیش رو به بررسی سیره رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله در کتب اربعه پرداخته‌شده که شامل چهار کتاب معتبر و حاوی احادیث و روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام است که به احادیث و نقل‌هایی که در مورد سیره رسول خداست بررسی و بیان آن در پنج فصل که فصل اول به مفاهیم و کلیات کار که شامل اهمیت سیره‌والگوبودن سیره آن برای همگان و پیشینه تحقیق که کاری جدید از زبان نزدیک‌ترین افراد به پیامبر سیره منعکس گردیده و در فصل دوم به سیره اخلاقی و عبادی ایشان که تصویری بی‌نظیر از اخلاق و عبادات حضرت در حد وسیعی مفصل بیان شد و در فصل سوم به سیره فردی و خانوادگی ایشان اعم از لباس، غذا؛ نشست و برخاست، همسر داری و... وی را بیان کردیم و در فصل چهارم به سیره فرهنگی ایشان در امور تربیتی و آموزشی در سیره اجتماعی، مردم‌داری، مدار کردن ایشان، مدیریت جامعه، سیره اقتصادی و روش‌های پیامبر پرداختیم و در فصل آخر به سیره سیاسی و نظامی که شامل سیاست خارجی و داخلی ضمن سیره ایشان در برخورد با دشمن در جنگ ترغیب به جهاد در ابواب مختلف به شکل مفصل آوردیم.

واژگان کلیدی: سیره، رسول خدا، کتب اربعه، شیعه

فهرست مطالب

فصل اول: مفاهیم و کلیات/1

1	الف: طرح تفصیلی پژوهش.....
1	تبیین مسئله.....
1	اهمیت و ضرورت تحقیق.....
1	اهداف تحقیق.....
2	پرسش‌های تحقیق.....
2	فرضیه‌های تحقیق.....
2	روش تحقیق.....
2	شیوه جمع‌آوری اطلاعات.....
2	پیشینه تحقیق.....
5	«سیره».....
6	ج: نگاهی کلی به سیره.....
6	سیره در حدیث.....
6	اهمیت و ارزش آشنایی با سیره پیامبر.....
7	ارزش معرفتی.....
7	ارزش تربیتی و الگویی.....
8	محدوده و گستره بهره‌گیری از سیره رسول خدا.....
9	معرفی کتب اربعه شیعه.....
9	الکافی.....
9	معرفی نویسنده.....
10	معرفی کتاب.....
11	ویژگی‌های کتاب.....
11	کتاب «من لا یحضره الفقیه».....

11.....	معرفی نویسنده.....
12.....	معرفی کتاب.....
12.....	ویژگی های کتاب.....
13.....	کتاب های «تهذیب الاحکام» و «الاستبصار».....
13.....	معرفی مؤلف.....
13.....	معرفی کتاب ها.....
14.....	کتاب «تهذیب الاحکام».....
15.....	کتاب الاستبصار.....
15.....	ویژگی های دو کتاب.....

فصل دوم: سیره اخلاقی و عبادی / Error! Bookmark not defined.

سیره اخلاقی پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

الف: ویژگی های اخلاقی پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

ادب پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

خوش خویی پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

امین..... Error! Bookmark not defined.

صبر و شکیبایی..... Error! Bookmark not defined.

صبر هنگام مصیبت..... Error! Bookmark not defined.

صبر بر اطاعت..... Error! Bookmark not defined.

صبر از معصیت..... Error! Bookmark not defined.

حلم و بردباری..... Error! Bookmark not defined.

زهد پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

تواضع و فروتنی پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

حیا پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

رحمت و مهربانی پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

رفق و مدارای پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

عفو گذشت پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

بخشش و کرم پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

عدالت و دادگری پیامبر..... Error! Bookmark not defined.

به رخ نکشیدن عیب های دیگران..... Error! Bookmark not defined.

شجاعت..... Error! Bookmark not defined.

یقین..... Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined.	قناعت
Error! Bookmark not defined.	غیرت
Error! Bookmark not defined.	مروت
Error! Bookmark not defined.	سیره عبادی رسول خدا.
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر در طهارت و نماز.
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر در طهارت.
Error! Bookmark not defined.	وضوی پیامبر.
Error! Bookmark not defined.	تیمم پیامبر.
Error! Bookmark not defined.	غسل پیامبر.
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر در نماز.
Error! Bookmark not defined.	اوقات نماز و نافله‌های رسول خدا.
Error! Bookmark not defined.	نماز رسول خدا.
Error! Bookmark not defined.	نماز شب رسول خدا.
Error! Bookmark not defined.	سیره روزه‌داری پیامبر.
Error! Bookmark not defined.	سیره روزه‌داری پیامبر در ماه رمضان.
Error! Bookmark not defined.	خواندن نمازهای مستحبی.
Error! Bookmark not defined.	غسل.
Error! Bookmark not defined.	اعتکاف.
Error! Bookmark not defined.	آزاد کردن بنده.
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر در عید فطر.
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر در ذکر خدا و دعا و قرآن.
Error! Bookmark not defined.	سیره رسول خدا در ذکر و یاد خدا.
Error! Bookmark not defined.	حمد خداوند.
Error! Bookmark not defined.	شکر خداوند.
Error! Bookmark not defined.	تسبیح خداوند.
Error! Bookmark not defined.	استغفار از خداوند.
Error! Bookmark not defined.	سیره رسول خدا در دعا.
Error! Bookmark not defined.	دعا در صبح هنگام.
Error! Bookmark not defined.	دعا در جنگ بدر.
Error! Bookmark not defined.	دعا در روز جنگ احزاب.
Error! Bookmark not defined.	دعا در دل شب.

Error! Bookmark not defined.دعا در قنوت نماز وتر.
Error! Bookmark not defined.دعا در هنگام دیدن هلال ماه رمضان.
Error! Bookmark not defined.دعای پیامبر در روز عرفه.
Error! Bookmark not defined.دعای رسول خدا هنگام وزیدن بادهای.
Error! Bookmark not defined.دعای پیامبر برای طلب باران.
Error! Bookmark not defined.سیره پیامبر در حج
Error! Bookmark not defined.اعمال مقدماتی حج و قبل از طواف
Error! Bookmark not defined.اعمال مخصوص طواف
Error! Bookmark not defined.اعمال بعد از طواف
Error! Bookmark not defined.تعداد حج و عمره رسول خدا

فصل سوم: سیره فردی و خانوادگی پیامبر / Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined.سیره پیامبر در لباس پوشیدن
Error! Bookmark not defined.جنس و رنگ لباس پیامبر
Error! Bookmark not defined.لباس نماز پیامبر
Error! Bookmark not defined.کیفیت عمامه بر سر نهادن پیامبر
Error! Bookmark not defined.دعای پیامبر هنگام لباس پوشیدن
Error! Bookmark not defined.لباس پیامبر در خانه
Error! Bookmark not defined.لباس احرام پیامبر
Error! Bookmark not defined.کفن پیامبر
Error! Bookmark not defined.تعداد تگه‌های کفن
Error! Bookmark not defined.ویژگی‌های کفن‌ها
Error! Bookmark not defined.کفش پیامبر
Error! Bookmark not defined.سیره پیامبر در خانه وسایل آن
Error! Bookmark not defined.سیره پیامبر در آراستگی ظاهری
Error! Bookmark not defined.وصف موی پیامبر
Error! Bookmark not defined.خضاب کردن
Error! Bookmark not defined.سر مه کشیدن
Error! Bookmark not defined.بوی خوش و عطر زدن پیامبر
Error! Bookmark not defined.انگشتر پیامبر
Error! Bookmark not defined.سیره پیامبر در خوردن و نوشیدن
Error! Bookmark not defined.سیره پیامبر در نوشیدن

Error! Bookmark not defined. کیفیت آب نوشیدن حضرت
Error! Bookmark not defined. اعمال زمان نوشیدن
Error! Bookmark not defined. نوشیدنی‌های محبوب پیامبر
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر در غذا خوردن
Error! Bookmark not defined. غذاهای پیامبر
Error! Bookmark not defined. کیفیت غذا خوردن پیامبر
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر در راه رفتن و نشست و برخاست
Error! Bookmark not defined. سیره رسول خدا در خوابیدن و بیدار شدن
Error! Bookmark not defined. سیره رسول خدا در نگاه کردن
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر در درمان خود
Error! Bookmark not defined. سیره رسول خدا در سرگرمی و ورزش
Error! Bookmark not defined. سیره رسول خدا در سفر
Error! Bookmark not defined. سیره رسول خدا در قضای حاجت
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر در امور عاطفی
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر در شادی
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر در غم و اندوه و گریه
Error! Bookmark not defined. ازدواج رسول خدا
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر در خانواده
Error! Bookmark not defined. اهمیت دادن به خانواده
Error! Bookmark not defined. مهربانی و همراهی با همسر
Error! Bookmark not defined. همکاری و کمک در کار منزل
Error! Bookmark not defined. عفت و حجاب خانواده
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر با فرزندان
Error! Bookmark not defined. سیره ایشان هنگام ولادت
Error! Bookmark not defined. سیره پیامبر در رفتار با فرزند
Error! Bookmark not defined. سیره رسول خدا در رفتار با خویشاوندان
فصل پنجم: سیره بهداشتی رسول خدا/.	
Error! Bookmark not defined. رعایت نظافت
Error! Bookmark not defined. نظافت دهان
Error! Bookmark not defined. مسواک زدن
Error! Bookmark not defined. خلال کردن

Error! Bookmark not defined.	مضمضه و استنشاق
Error! Bookmark not defined.	اهمیت دادن به تمیزی ظرف
Error! Bookmark not defined.	زدودن موهای زائد
Error! Bookmark not defined.	دفن کردن آنچه به سلامت زیان می‌رساند
Error! Bookmark not defined.	درمان
Error! Bookmark not defined.	سیره درمانی رسول خدا برای خودشان
Error! Bookmark not defined.	سیره درمانی رسول خدا برای دیگران
Error! Bookmark not defined.	خوردن تلپینه
Error! Bookmark not defined.	خوردن نمک
Error! Bookmark not defined.	بیماری زکام
Error! Bookmark not defined.	خوردن عدس
Error! Bookmark not defined.	جلوگیری از بیماری پسی
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر در آموزش
Error! Bookmark not defined.	ترغیب و تشویق رسول خدا بر علم‌آموزی و آموزش
Error! Bookmark not defined.	سیره و روش پیامبر در تبلیغ دین الهی
Error! Bookmark not defined.	سیره رسول خدا در تلاوت قرآن
Error! Bookmark not defined.	سیره رسول خدا در امور مسجد
Error! Bookmark not defined.	سیره اقتصادی رسول خدا
Error! Bookmark not defined.	معین کردن پیمانہ
Error! Bookmark not defined.	غش نکردن در معامله
Error! Bookmark not defined.	نهی از احتکار
Error! Bookmark not defined.	ترغیب به پس گرفتن کالا و مهلت دادن به تنگ‌دست
Error! Bookmark not defined.	سیره اجتماعی رسول خدا
Error! Bookmark not defined.	رفتار پیامبر با کودکان
Error! Bookmark not defined.	سیره رسول خدا در رفتار با یارانش
Error! Bookmark not defined.	جویای حال یاران بودن
Error! Bookmark not defined.	پیشه گرفتن در سلام
Error! Bookmark not defined.	خداحافظی پیامبر با مؤمنان
Error! Bookmark not defined.	گرامی داشتن مهمان
Error! Bookmark not defined.	مهمانی رفتن پیامبر
Error! Bookmark not defined.	آداب پیامبر در معاشرت

Error! Bookmark not defined.	قبول هدیه
Error! Bookmark not defined.	شوخی کردن
Error! Bookmark not defined.	همسر دادن عده‌ای از صحابه توسط رسول خدا
Error! Bookmark not defined.	سیره اجتماعی پیامبر در حضور در مجالس
Error! Bookmark not defined.	سیره رسول خدا در نهی از منکر
Error! Bookmark not defined.	سیره رسول خدا در رفتار با مردگان
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر در رفتار با محتضر
Error! Bookmark not defined.	روبه‌قبله کردن محتضر
Error! Bookmark not defined.	محتضر را به یاد خدا انداختن
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر در دفن مردگان
Error! Bookmark not defined.	سیره پیامبر بعد از دفن مردگان

فصل پنجم: سیره سیاسی و نظامی رسول خدا/ Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined.	معنای سیاست و ارکان نظام سیاسی
Error! Bookmark not defined.	مهم‌ترین اقدامات سیاسی رسول خدا در ایجاد حکومت
Error! Bookmark not defined.	بیان موارد سیره سیاسی پیامبر
Error! Bookmark not defined.	سیره سیاسی پیامبر در امور داخلی
Error! Bookmark not defined.	گرفتن بیعت
Error! Bookmark not defined.	توجه به ضعیفان و فقیران
Error! Bookmark not defined.	رعایت برابری و حقوق مسلمانان
Error! Bookmark not defined.	مبارزه با چاپلوسی
Error! Bookmark not defined.	مبارزه با متجاوزان به حقوق مردم
Error! Bookmark not defined.	اجرای حدود الهی
Error! Bookmark not defined.	سیاست خارجی پیامبر
Error! Bookmark not defined.	اقدامات رسول خدا:
Error! Bookmark not defined.	جذب قلوب و دل‌های دشمنان
Error! Bookmark not defined.	پیمان و برقراری صلح
Error! Bookmark not defined.	سیاست و برخورد پیامبر با بعضی از دشمنان خاص
Error! Bookmark not defined.	سیره نظامی رسول خدا
Error! Bookmark not defined.	آمادگی نظامی و تقویت آن
Error! Bookmark not defined.	ایجاد امید و انگیزه
Error! Bookmark not defined.	ترغیب و تشویق مسلمانان به جنگ با دشمنان

Error! Bookmark not defined.	دعا به هنگام جنگ
Error! Bookmark not defined.	تاکتیک‌های نظامی رسول خدا
Error! Bookmark not defined.	قدرتمند نشان دادن خود در برابر دشمن
Error! Bookmark not defined.	مقابله با جنگ روانی دشمن
Error! Bookmark not defined.	انتخاب شعار
Error! Bookmark not defined.	ملتزم بودن به ارزش‌های انسانی و دینی
Error! Bookmark not defined.	دعوت به اسلام قبل از جنگ
Error! Bookmark not defined.	جوان مردی و کرم
Error! Bookmark not defined.	مدارا با اسیران
Error! Bookmark not defined.	منشور اخلاقی مسلمانان در جنگ
Error! Bookmark not defined.	نقش زنان در جنگ
Error! Bookmark not defined.	ابزارآلات و سلاح‌های جنگی
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	نتیجه
Error! Bookmark not defined.	فهرست منابع

فصل اول: مفاهیم و کلیات

الف: طرح تفصیلی پژوهش

تبیین مسئله

نظر به جایگاه برجسته سیره رسول خدا بعد از قرآن کریم به عنوان دوّمین منبع دینی و ضرورت حفظ و انتقال آن به نسل های آینده، مسلمانان را بر آن داشت که آن گونه که به نگارش و تفسیر قرآن اهتمام می ورزند بر سیره نگاری نیز توجه برجسته ای نمایند، بر این اساس جریان سیره نگاری در تاریخ نگاری اسلامی از جایگاه ویژه ای برخوردار شد، با این وجود شکل گیری و پدید آمدن مذاهب، فرق و جریان های مختلف در جهان اسلام و همچنین جریان منع تدوین حدیث رسول خدا ﷺ که توسط خلفا اعمال شد، موجب دست کاری و تحریف و گزینشی برخورد کردن در سیره گردید، که سیره نقل شده کاملاً مخالف با سیره حقیقی رسول خدا است.

بر این اساس در پژوهش حاضر درصدد آنیم تا تصویر واقعی و درست از سیره رسول خدا بر اساس کتب اربعه شیعه و گزارش های منقول از طرف اهل بیت آن حضرت ارائه دهیم و به یقین این تصویر می تواند به عنوان معیاری برای سنجش دیگر کتب معروف و رایج سیره مورد استفاده قرار گیرد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به اینکه قرآن کریم و سخنان اهل بیت رسول خدا به عنوان یک الگو در تمام ابعاد زندگی انسان معرفی شده است، نه تنها برای مسلمانان عصر پیامبر بلکه برای تمام انسان ها تا روز قیامت و از طرفی دیگر پیامبر اکرم با راه نمایی و تربیت الهی، بهترین و کامل ترین سبک زندگی را برگزید و آن را در تمام لحظات زندگانی پربرکت خود به عمل درآورد و آن سبک زندگی خود را به صورت یک برنامه کامل و بی نقص در پیش روی کسانی قرارداد که طالب سعادت هستند، پس با توجه به این دو مطلب، بررسی و بیان دقیق سیره رسول خدا از میان روایات که بهترین ترین منبع برای سیره رسول خدا هستند، به خصوص نیاز امروز جوامع بشری به یک سیره صحیح، امری لازم و ضروری هست.

اهداف تحقیق

به طور کلی هدف اصلی ما در این نوشتار در این موارد خلاصه می شود:

1. تهیه یک سیره صحیح و معتبر از منابع شیعی و از نزدیک ترین افراد به رسول خدا
2. اقتباس سیره رسول خدا از دقیق ترین و معتبرترین منابع که عبارت اند از کتب اربعه شیعه.

3. رفع اتهام عدم اهتمام شیعه به سیره نبوی.

پرسش‌های تحقیق

سوال اصلی:

کتب اربعه شیعه کدامیک از ابعاد مختلف سیره رسول خدا ارائه کرده‌اند و بر چه بعدی از ابعاد وجودی رسول خدا تأکید ورزیده‌اند؟

سوالات فرعی:

1. کتب اربعه شیعه کدام‌اند؟ و حجم پرداخت آن‌ها به سیره پیامبر چه مقدار از این کتب را به خود اختصاص داده است؟
2. سیره فردی و خانوادگی پیامبر اسلام در کتب اربعه چگونه منعکس شده؟
3. بازتاب سیره فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی رسول خدا در کتب اربعه چگونه است؟
4. سیره سیاسی، نظامی رسول خدا چگونه است؟
5. سیره اخلاقی و عبادی رسول خدا صلی الله علیه وآله به چه نحوی بوده؟

فرضیه‌های تحقیق

در کتب اربعه شیعه ابعاد مختلف فردی و اجتماعی سیره رسول خدا انعکاس یافته است و این کتب بر بعد فرهنگی و اخلاقی آن حضرت تأکید ویژه‌ای ورزیده‌اند.

روش تحقیق

روش انجام تحقیق حاضر، تحلیلی توصیفی است به این نحوه که ابتدا به منابع موردنظر مراجعه کرده‌ایم و پس از استخراج اطلاعات موردنیاز، به تقسیم‌بندی مطالب در بخش‌ها و موضوعات مختلف صورت گرفته است و در نهایت دسته‌بندی و جمع‌بندی با تحلیل از آن‌ها صورت گرفته است.

شیوه جمع‌آوری اطلاعات

اطلاعات موردنیاز در این نوشتار به صورت کتابخانه‌ای و مراجعه مستقیم به منابع مورد استفاده که شامل کتب حدیثی اربعه شیعه است به دست آمده و مهم‌ترین ابزار گردآوری اطلاعات، فیش‌برداری و مراجعه به بانک‌های اطلاعاتی و نرم‌افزاری کامپیوتری بوده است.

پیشینه تحقیق

همانگونه که بیان شد جایگاه سیره رسول خدا و اهمیت آن سبب شده که تاکنون عالمان و حدیث پژوهان زیادی از شیعه و سنی، تحقیقات گسترده‌ای را پیرامون این موضوع به نگارش درآوردند. اما در این میان کمتر می‌توان به منابعی دست‌یافت که بررسی سیره پیامبر از میان کتب اربعه مستقلاً مورد دسته‌بندی و بررسی قرارداد باشد، از همین روی می‌توان ادعا کرد که این رساله اولین نوشتار در این زمینه هست.

با این وجود برخی نوشته‌ها توانسته‌اند، بررسی‌هایی را در این زمینه به ثبت برسانند از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره نمود:

1. *الصحيح من سيرة النبي الاعظم* / قم: دار الحديث للطباعة و النشر، 1426 ق = 1385 ش، جلد 35.

مؤلف: السيد جعفر مرتضى العاملي.

محتوا: مؤلف در کتاب خود که به زبان عربی نوشته است پس از بیان مقدمات علمی در نحوی برخورد با گزاره‌ای تاریخی و تفسیری و روایی، سیره و زندگانی پیامبر را با توجه به منابع شیعه و سنی مورد تحلیل و بررسی قرارداد است.

2. *السيرة النبوية برواية أئمة اهل البيت* / بیروت: دار الهادی، 1429 ق، 10 جلد.

مؤلف: علی دهموش العاملي.

محتوا: نویسنده در چند جلد آغازین کتاب خود را به تاریخ پیامبر از روایات اختصاص می‌دهد و در جلد‌های دیگر کتاب سیره پیامبر را بدون هیچ‌گونه بررسی و تحلیلی در ابوابی بیان می‌دارد.

3. *السيرة النبوية* / بیروت: دار الهدی لا حياء التراث، 1426 ق، 8 جلد.

مؤلف: نجاح الطائي.

محتوا: این کتاب فقط به بررسی تاریخ زندگانی پیامبر می‌پردازد.

4. *سيرة نبوی* / تهران: انتشارات دریا، 1388 ش / 4 جلد.

مؤلف: مصطفی دلشاد تهرانی.

محتوا: نویسند در اثر خود با تحلیل‌های فراوان از تاریخ، حدیث و قرآن به تحلیل سیره و روش پیامبر می‌پردازد.

5. *دانشنامه سیره پیامبر خدا* / قم: دار الحديث، 1394 ش، 7 جلد.

مؤلف: محمد ری‌شهری و جمعی از پژوهشگران.

محتوا: این گروه محقق با استفاده از تمام منابع اعم از شیعه و سنی دایره‌المعارفی از سیره و سنت رسول خدا با تقسیم بنده‌های خاصی نگاشته‌اند.

6. *سیره المصطفی نظره جدیده* / بیروت: دار التعاریف للمطبوعات، 1416 ق، 725 ص.

مؤلف: هاشم معروف الحسنی.

محتوا: گر چه نام کتاب سیره است اما نویسنده به تحلیل‌ها و بررسی‌های تاریخی از زندگی پیامبر پرداخته است.

7. *سیره نبوی* / تهران: انتشارات کلیدر، 1380 ش، 235 ص.

مؤلف: سید ابوالحسن مطلبی.

محتوا: این کتاب به‌طور مختصر و خیلی کلی به سیره پیامبر پرداخته است.

8. *نگاهی به سیره آموزشی رسول خدا* / قم: بوستان کتاب، 1390 ش، 310 ص.

مؤلف: آقای احمد کریمیان.

محتوا: این کتاب فقط به بررسی و تحلیل سیره آموزشی پیامبر پرداخته است. علاوه بر کتاب‌های که نام‌برده شد، مقالات و پایان‌نامه‌هایی هم در این زمینه به نگارش درآمده‌است، مانند:

1. *سیره فرهنگی پیامبر* / وزارت علوم تحقیقات و فناوری، دانشگاه الهیات، سال 84.

نویسنده: اسحاق سجادی.

2. *سیره عملی پیامبر در تعلیم و تربیت* / دانشگاه تهران، جهاد دانشگاهی.

نویسنده: علی بیات.

3. *آداب و اصول پوشش و تغذیه در سیره نبوی* / نهاد کتابخانه عمومی کشور، سال 92.

نویسنده: سید عارف علوی.

4. *اخلاق خانواده مطلوب در سیره نبوی* / وزارت علوم، دانشگاه قم، سال 93.

نویسنده: رضا محمدی.

5. *تبیین نظام تربیتی مبتنی بر سیره نظری و عملی پیامبر* / وزارت علوم و تحقیقات، دانشگاه

الزهراء، سال 89.

نویسنده: میترا خیام.

ب: مفاهیم

با توجه به عنوان تحقیق مفاهیم و اژهای در آن به کاررفته که باید آن را توضیح دهیم تا هم معنی روشن شود و هم محل دقیق تحقیق و بررسی مشخص گردد. در اینجا به بررسی و شناخت دو مفهوم می پردازیم:

«سیره»

کلمه «سیره» اسم مصدر از ماده «سیر» و بر وزن «فعله» است که در زبان عربی بر «نوع» دلالت دارد. «سیر» به معنای رفتن و رفتار است؛ ولی «سیره» یعنی نوع و سبک رفتن، مانند: «جلسه» که به معنای نشستن است و «جلسه» به معنای سبک و نوع نشستن. ابن فارس (م 395 ق) در بیان معنای سیره می نویسد:

«السَّيْرُ وَالْيَأْ وَالرَّاءُ أَصْلٌ يَدُلُّ عَلَى مَضَى وَجَرِيَانٍ... وَالسَّيْرَةُ: الطَّرِيقَةُ فِي الشَّيْءِ وَ السَّنَّةُ؛ لِأَنَّهَا تَسِيرُ وَ تَجْرِي.»¹

سیر، ریشه‌ای است که بر گذشتن و جاری شدن دلالت می کند... و سیره، به معنای سبک رفتار و سنت است؛ زیرا حرکت و جریان است.

بنابراین، نوع و سبک رفتار و روش افراد، به دلیل آن که در طول زندگی جریان دارد و تکرار می شود، سیره و سنت می گویند.

با توجه به معنی «سیره»، می توان گفت که اغلب کسانی که می خواستند سبک و نوع رفتار پیامبر را بیان کنند، به رفتار تنها اکتفا کردند. در اصل آن‌ها سیره را به معنای شرح وقایع زندگی رسول خدا به کار بردند²، ولی ما در اینجا بر آنیم که سبک و اسلوب و روش زندگی پیامبر را مورد بررسی قرار بدهیم.

1. ابو الحسین احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، محقق و مصحح: عبدالسلام محمد هارون، چاپ اول، قم: دفتر تبلیغات

اسلامی حوزه علمی قم، 1404 ق، ج 3 ص 120 ماده «سیر».

2. ر.ک: سید محمد باقر حجّتی، سیری در سیره نویسی و مروری بر احوال و آثار پاره‌ای از سیره نویسان، مشهد، کنگره

جهانی امام رضا، 1371، ص 88-236.

ج: نگاهی کلی به سیره

سیره در حدیث

کلمه «سیر» و «سیره» در کلام ائمه در معنای لغوی خود، یعنی «رفتار» و «نوع و سبک رفتار» به کار رفته است، برای این مدعای خود در اینجا به چند حدیث اکتفا می‌کنیم؛
امام سجاد علیه السلام درباره سیره حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در نحوی برخورد با بازماندگان سپاه جمل می‌فرمایند:

«سَارَ وَ اللَّهُ فِيهِمْ بِسِيرَةِ رَسُولِ اللَّهِ يَوْمَ الْفَتْحِ»^۱.

به خدا سوگند امیر المومنین علیه السلام میان آنان به سیره رسول خدا در روز فتح تگه، رفتار کرد.
و همچنین امام حسن مجتبی علیه السلام در ماجرای صلح، خطاب به معاویه فرمودند:

«إِنَّمَا الْخَلِيفَةُ مَنْ سَارَ بِسِيرَةِ رَسُولِ اللَّهِ»^۲.

همانا خلیفه و جانشین پیامبر خدا کسی است که به سیره او عمل نماید.
و نیز محمد بن مسلم از امام صادق علیه السلام سؤال نمودند که زمان ظهور حضرت حجت علیه السلام ایشان به کدامین سیره و روش با مردم برخورد و عمل خواهند نمود؟ امام در جواب او فرمودند:

«بِسِيرَةِ مَا سَارَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ»^۳.

او با همان سیره‌ای که رسول خدا عمل می‌نمودند، رفتار خواهد نمود.

از بیان این مطالب دو نکته را می‌توان نتیجه گرفت:

نکته اول در همه این موارد، «سیر» به معنای رفتار و سیره به معنای «سبک و روش رفتار» به کار رفته است.

نکته دوم در تمام این احادیث اهل بیت اعمال و رفتار خود را به سیره پیامبر خدا مستند می‌کردند و همچنین ملاک و معیار رفتار صحیح برای تمام اقشار را سیره رسول خدا معرفی می‌نمودند.

اهمیت و ارزش آشنایی با سیره پیامبر

1. محمد یعقوب کلینی، *الکافی*، ج ۳، ص 33، ح 3.
2. محمد باقر مجلسی، *بحارالانوار*، تهران: اسلامیه، 1364 ش، ج 44، ص 42، ح 2.
3. محمد بن الحسن طوسی، *تهذیب الاحکام*، ج 6، ص 154، ح 1.

آشنایی پیروان رسول خدا با سیره و منش آن بزرگوار در زمینه‌های مختلف زندگی، فردی، خانوادگی، اجتماعی و ... دارای اهمیت و ارزش است، از همین رو سید محمدحسین طباطبایی (م 1402 ق) می گوید:

«رسول خدا برای مسلمانان یک منبع، معدن و مرکزی است که می توان تمام اعمال و رفتار و وظایف خود را از این منبع و معدن استخراج نمود»^۱.

سیره رسول خدا به دو دلیل، در حدّ اعلای ارزش و اهمیت است:

ارزش معرفتی

سیره پیامبر در کنار سخنان ایشان، بخشی از سنت و یکی از منابع مهم و معتبر معارف اسلامی است که قرآن کریم با صراحت، مسلمانان را به پیروی از آن فرامی خواند:

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ»^۲.

بی گمان، برای شما در [سیره] فرستاده خدا، الگویی نیکوست.

بنابراین، سیره پیامبرمانند سخنان او، حجت و دارای ارزش معرفتی است. نه تنها شناخت سیره پیامبر باعث معرفت می شود بلکه نقش بسزایی در کیفیت عمل ما هم دارد، مثلاً وقتی من فعل نیکویی را انجام می دهم بدون شناختی از سیره پیامبر قابل مقایسه نیست بازمانی که بامعرفت به سیره و به قصد پیروی از پیامبر آن فعل را انجام دهم و قطعاً ارزش و ثواب آن فرق می کند.

ارزش تربیتی و الگویی

یکی از راه‌های بنیادین و شناخته شده تربیت و رشد شخصیت و شکوفایی استعداد های انسان و به کمال رسید او، شناخت و آشنایی با سبک و روش زندگی فرزندان است. شناخت روش زندگی انسان‌های وارسته و پیشتاز در کمالات معنوی، علاوه بر نفی هرگونه ذهنیت گرایی در مورد ره نموده های اخلاقی، سیاسی و اجتماعی اسلام، جویندگان کمال را به پیمودن راه آنان ترغیب می کند. از این رو، معرفی الگوهای نیکو مطالعه سیره و روش زندگی شخصیت های برجسته و فرهیخته، یکی از برنامه های تربیتی اسلام است که باید مورد توجه جدی کسانی که امر تعلیم و تربیت در جوامع اسلامی را بر عهده دارند، قرار گیرد.^۳

1. محمد حسین طباطبایی، *المیزان فی تفسیر القرآن*، قم: جامعه مدرسین حوزه علمی قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ

پنجم، 1417 ق، ج 16؛ ص 288.

2. سوره احزاب (33)، آیه 21.

3. ر.ک: محمد ری شهری، *دانشنامه قرآن و حدیث*، قم: دارالحدیث، 1391، ج 4، ص 170 - 200.

بر این اساس و با توجه به این که پیامبر خدا در بالاترین درجات کمالات انسانی قرار دارد، سیره زندگی آن بزرگوار در تمام ابعاد، بهترین و سازنده‌ترین و راهگشایترین الگوی تربیتی است. در حدیثی، پیامبر خدا فرمودند:

«خَيْرَ السُّنَنِ سُنَّةُ مُحَمَّدٍ»^۱.

بهترین سنت‌ها، سنت محمد است.

و در حدیثی از امیر مؤمنان آمده است:

«اَقْتَدُوا بِهَدْيِ نَبِيِّكُمْ فَإِنَّهُ أَفْضَلُ الْهَدْيِ وَ اسْتَنْتُوا بِسُنَّتِهِ فَإِنَّهَا أَهْدَى السُّنَنِ»^۲.

به روش پیامبرتان اقتدا کنید؛ چرا که بهترین روش است و سنت (راه و رسم) او را در پیش بگیرید؛ چرا که راهبرترین سنت‌هاست.

و در حدیثی دیگر می‌فرماید:

«وَلَقَدْ كَانَ فِي رَسُولِ اللَّهِ ص كَافٍ لَكَ فِي الْأُسْوَةِ»^۳.

زندگی پیامبر خدا، خود برای تو الگویی بسنده و کافی است.

با توجه به این مطالب این معنا فهمیده می‌شود که سیره پیامبر خدا مبدأ همه الگوهای شایسته و سازنده است و جامعه بشر به خصوص جوامع امروزی با الگو قرار دادن سیره نبوی، در زندگی نیاز به الگوی دیگر ندارد و از همین رو است که ما باید تمام دقت خود را به کار ببندیم تا به توانیم آن سیره صحیحی که در روایات آمده است را عرضه نمایم.

محدوده و گستره بهره‌گیری از سیره رسول خدا

رفتارهای پیامبر در زندگی را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

دسته اول: رفتارهایی که زمان و مکان در چگونگی آن نقشی ندارند، مانند رعایت ادب حسن خلق و ... مه بخش عمده سیره نبوی در زمینه‌های مختلف، از این دسته است.

دسته دوم: رفتارهایی که زمان و مکان در چگونگی آن‌ها نقش دارند، مانند سبک لباس، خانه، مرکب و ...

دسته سوم: رفتارهای اختصاصی پیامبر.

هر سه دسته از سیره پیامبر قابل الگو گیری هستند، اما در مقدار الگو گیری متفاوت هستند، مثلاً

1. محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، تهران: اسلامیه، 1364 ش، ج 21، ص 211، ح 2.

2. علی بن ابی طالب علیه السلام، نهج البلاغه (صبحی صالح)، محقق: فیض الاسلام، قم: هجرت، 1414 ق، خطبه 110.

3. همان، خطبه 160.

دسته اول در همه مقاطع تاریخی و برای همه انسان‌ها، بهترین الگوی زندگی‌اند. رفتارهای دسته دوم نیز هرچند به تناسب مقتضیات زمان و مکان، تغییرپذیرند، ولی اصل و روح سیره نبوی در آنجاری است. ممکن است درباره دسته سوم بگویند که قابلیت الگوگیری نباشد اما این دسته حداقل برای ما ارزش معرفتی دارند و می‌توان از آن اصولی را استخراج نمود.

معرفی کتب اربعه شیعه

در میان کتاب‌های روایی شیعه چهارکتاب از میان آنان دارای شهرت و اعتبار خاصی برخوردار هستند که از همان زمان تألیف مورد توجه بزرگان و علماء بوده است و درس و تدریس آن‌ها برگرد این چهارکتاب می‌گشته است. آن چهارکتاب عبارت‌اند از:

الكافی

معرفی نویسنده

ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی (م 329 ق) در میانه قرن سوم هجری در روستای گلین یا گلین^۱ از توابع شهرری به دنیا آمد و پدرش یعقوب بن اسحاق که مردی بافضیلت و پاک‌سرشت بود از همان دوران کودکی تربیت فرزندش را بر عهده گرفت و با زبان عمل، اخلاق، رفتار و آداب اسلامی را به او آموخت.

دایی کلینی که خود محدثی بزرگ بود و از شیفتگان مکتب اهل بیت به شمار می‌رفت، در تعلیم و تربیت وی نقش بسزایی داشت^۲. این مرد دانشمند که «علان»^۳ نامیده می‌شد، در سفر حج و در راه زیارت‌خانه خدا به شهادت رسید.

کلینی توانست در دوران کودکی از محضر این عالم شهید و پدر بزرگوارش کسب فیض نموده و با منابع علم حدیث و رجال آشنا گردد، او از بسیاری از علمای امامیه حدیث فراگرفت^۴. نجاشی در وصف وی می‌گوید:

«و كان أوثق الناس في الحديث و أثبتهم»^۵.

موثق‌ترین و ثابت‌ترین کسان در حدیث است.

1. درباره ضبط نام «کلین» ر.ک: محمد باقر مجلسی، بحارالانوار، تهران: اسلامیه، 1364 ش، ج 25، ص 39.

2. احمد بن علی نجاشی، رجال النجاشی، ص 377.

3. «علان»، یعنی: کسی که علم و فضیلتش آشکار است.

4. احمد بن علی نجاشی، رجال النجاشی، ص 377.

5. همان، ص 77 و حسن بن یوسف حلی، رجال العلامة الحلی، بی‌جا، قم: دارالذخائر، 1411 ق، ص 145.

بدین گون او در نزد فریقین به «ثقه الاسلام» ملقب شد.

وی اواخر حیات امام حسن عسکری و بخشی از زمان غیبت صغرا درک کرد و سرانجام در حدود سال 329 ه، پیش از رحلت آخرین نایب خاص امام (علی بن محمد سمری) دیده از جهان بست.^۱ به غیر از کتاب کافی جناب کلینی تألیفات دیگر هم داشته‌اند، اما متأسفانه به دست ما نرسیده است، مانند کتاب «الرد علی القرامطة»، کتاب «رسائل الائمة»، کتاب «تعبیر الرؤیا»، کتاب «الرجال»، کتاب «ما قبل فی الائمة من الشعر».^۲

معرفی کتاب

کتاب «الكافی» بزرگ‌ترین تصنیف جناب کلینی است و نظیر آن در اهمیت و اعتبار در میان شیعه و بلکه در عالم اسلام وجود ندارد. کلینی این مجموعه را در دوران غیبت صغرا به مدت بیست سال^۳ بر اساس اصول اربعه‌گانه^۴ نگاشت. کلینی کافی را در ری به اتمام رسانید و در اواخر عمر رهسپار بغداد شد و در آنجا به صورت «سماع»^۵ و «اجازه»^۶ به نقل کتاب خود پرداخت.^۷

این کتاب در سه بخش «اصول» دو مجلد، «فروع» پنج مجلد و «روضه» یک مجلد تدوین شده است، شامل قریب 16199 حدیث و 34 کتاب و 326 باب هست.^۸

خود کلینی در مقدمه کافی از اعتبار و اهمیت کتابش سخن می‌گوید:

«گفتی که دوست داری کتابی کافی (کفایت‌کننده) را که شامل همه متون علم دین و برای متعلم کافی است، داشته باشی و هر کس خواهان رشد است بتواند به آن مراجعه کند و هر چه از علم دین و عمل

1. همان، ص 377.

2. همان، ص 377، محمدبن حسن طوسی، فهرست کتب الشیعه و اصولهم و أسماء المصنفین و أصحاب الأصول، نجف: المكتبة المرتضویه، بی‌تا. ص 394.

3. احمدبن علی نجاشی، رجال النجاشی، ص 377.

4. مجموعه احادیثی که اصحاب ائمه از زمان امیرالمؤمنین تا زمان امام حسن عسکری گردآوری نموده بودند چهارصد کتاب بود که به اصول اربعه‌گانه مشهور گردیدند. ر.ک: محمدحسن آقابزرگ تهرانی، الدررعیة الی تصانیف الشیعه، بیروت، دار الاضواء، ق، ج ، ص 126.

5. از طرق تحمّل حدیث به معنای شنیدن حدیث به صورت مستقیم از شیخ (استاد) که به دو طریق «املا» و «تحدث» انجام می‌شود.

6. استاد به شاگرد خود اجازه می‌دهد که از او روایت کند. اجازه به صورت شفاهی و یا کتبی داده می‌شود.

7. محمدبن الحسن طوسی، الاستبصار فیما اختلف من الأخبار، تهران: دارالکتب الاسلامیه، 1363، ج 4، ص 308.

8. همان، ج 17، ص 245.

بخواهد - با نشانه‌های صحیح از صادقین علیهما السلام و سنت‌های پیا داشته شده که به آن‌ها عمل می‌شود و به وسیله آن فرایض الهی و سنت پیامبر ادا می‌شود - در آن بیابد.^۱

ویژگی‌های کتاب

این کتاب دارای ویژگی‌های فراوانی است؛^۲ از جمله:
الف در دست داشتن عین اصول اربعه‌ا نزد کلینی یک عامل مرغوب بودن احادیث آن است؛ زیرا احادیث با حداقل واسطه نقل کرده.
ب وجود عناوین مختصر واضح برای هر یک از باب‌های کتاب.
ج هر حدیثی از احادیث به باب خودش مربوط است.
د ترتیب احادیث در هر باب، به شکل خاصی با اعتماد بر صدق وضوح و دلالتش بر آن موضوع آمده است.
و کلینی تمام روایات خود را با سند ذکر کرده است.

کتاب «من لا یحضره الفقیه»

معرفی نویسنده

ابوجعفر محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویه قمی، معروف به «شیخ صدوق» است که در قم به دعای امام زمان علیه السلام به دنیا آمد، در ری ساکن شد و در سال 381 ه، در آنجا از دنیا رفت و در همان جا مدفون گردید.^۳
صدوق در سال 355 ق، وارد بغداد شد و در حالی که کم‌سال بود، بزرگان قوم به حدیث او گوش فرا می‌دادند. وی دارای کتاب‌های فراوانی است در موضوعات مختلف که تعداد آن‌ها قریب 300 کتاب می‌رسد.^۴
شیخ طوسی (م 460 ق) در معرفی صدوق چنین می‌نویسد:

-
1. محمد بن یعقوب کلینی، *الکافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ق، ج، ص 8.
 2. علی رضا برازش، *المعجم المفهرس لالفاظ احادیث بحار الانوار*، تهران: سازمان وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ج 1، ص 63.
 3. احمد بن علی نجاشی، *رجال النجاشی*، ص 392.
 4. همان، ص 389.

«جليل القدر حفظه، بصير بالفقه و الأخبار و الرجال»^۱.

او شخصی است جلیل‌القدر، حافظ بسیاری از احادیث، آگاه و صاحب بینش به فقه و احادیث و رجال یاد کرده است.

معرفی کتاب

این کتاب مجموع روایات اهل‌البیت درباره مسائل فقهی و احکام شرعی را در بردارد. صدوق درباره انگیزه خود در تألیف این کتاب می‌نویسد:

«من این کتاب را به درخواست یکی از سادات بزرگوار شهر بلخ به نام شریف‌الدین ابو عبدالله محمدبن حسین، معروف به نعمت، نگاشته‌ام. او از من درخواست کرده بود که مانند کتاب طیبی «من لایحضره الطیب» نوشته محمدبن زکریا رازی، من هم کتابی در علم فقه به نگارش در آورم تا مورد استفاده کسانی قرار گیرد که به علما و فقهای بزرگ دسترسی ندارند و با مراجعه به آن بتوانند از احکام شرعی و ظایف خود آگاه گردند. من نیز دعوت او را اجابت کردم»^۲.

و خود شیخ صدوق در اعتبار کتاب خود چنین می‌گوید:

«من در این کتاب بنا ندارم تا هرچه روایت شده را نقل نمایم؛ بلکه فقط آن روایاتی را نقل می‌کنم که آن‌ها را صحیح و معتبر می‌دانم و به آن فتوا می‌دهم و عقیده دارم»^۳.

کتاب **من لا یحضره الفقیه** در چهار مجلد تنظیم گردیده که مجموع باب‌های آن 666، مجموع احادیث کتاب 5998، مجموع مسانید 3943 و مجموع مرسل‌ها 2055 است.^۴

ویژگی‌های کتاب

بدون شک، آشنایی با روش تدوین این کتاب، به‌عنوان یکی از منابع فقه و حدیث شیعه همواره مورد توجه علما بوده است و می‌تواند روشنگر زوایای دقیقی از مباحث فقهی - اعتقادی دین باشد. شیخ صدوق در مقدمه کتابش، راجع به آن اظهار نظر کرده است. با توجه به مقام و جایگاه او، گفتار وی به حقیقت نزدیک‌تر است:

-
1. کشی، محمدبن عمر، *اختیار معرفة الرجال المعروف بـ «رجال الکشی»*، تحقیق: محمدبن حسن طوسی، تصحیح: حسن مصطفوی، مؤسسه نشر دانشگاه مشهد، مشهد، ق، ص .
 2. محمدبن علی بابویه، *من لا یحضره الفقیه*، تحقیق: علی اکبر غفاری، چاپ دوم، قم: جامعه مدرسین حوزه علمی قم، دفتر انتشارات اسلامی، ق، ج، ص 2.
 3. همان، ج 1، ص 3.
 4. محمد حسن تهرانی، *الذریعة الی تصانیف الشیعة*، ج ، ص 232.

الف من سندها را حذف کردم تا مجموعه مختصر گردد و برای آنکه روایاتش مرسل نباشد، در آخر کتاب «مشیخه» را ذکر می کنم.

ب در این مجموعه، قصدم آوردن همه آنچه روایت شده نبود، بلکه خواستم فتوا دهم و حکم به صحت مطالب کنم.

ج همه آنچه را در این کتاب است از کتاب های مشهور و معتبر گرفته و بیشتر از کتب متقدمین و اصول اربعه است.^۱

کتاب های «تهذیب الاحکام» و «الاستبصار»

معرفی مؤلف

ابوجعفر محمد بن حسن بن علی بن حسن طوسی در ماه مبارک رمضان به سال 385 ق، در طوس به دنیا، ولادت او چهار سال پس از درگذشت شیخ صدوق (م 381 ق) اتفاق افتاد. او آن جوانی را در موطن خود، به کسب علم و دانش سپری کرد و پس از آن در ۲۳ سالگی از خراسان به عراق آمد و از اساتیدی چون شیخ مفید، سید مرتضی استفاده کرد. خلیفه عباسی، کرسی تدریس کلام بغداد را به او سپرد. هنگامی که کتابخانه شاپور در آتش سوخت، به ناچار به نجف رفت و در آنجا حوزه علمیه ساخت. شیخ طوسی، بعد از وفات سید مرتضی رهبری و مرجعیت شیعیان را بر عهده گرفت و سرانجام در ماه محرم سال 460 ق، دعوت حق را لبیک می گوید.^۲

حاصل تلاش شیخ طوسی تألیف ده ها کتاب و تربیت صدها شاگرد بود، از جمله کتاب های او، کتاب «المفصح فی الامامه»، کتاب «العدة فی اصول الفقه»، کتاب «المبسوط فی الفقه»، کتاب «النهاية»^۳ و ده ها کتاب دیگر که به 190 کتاب می رسد.^۴

نجاشی (م 450 ق) درباره وی می نویسد:

«ابوجعفر جلیل فی أصحابنا، ثقة عین، من تلامذة شیخنا ابي عبد الله»^۵.

ابوجعفر از اصحاب جلیل القدر ما است، او بسیار ثقة و معتبر است، از شاگردان شیخ ما، شیخ مفید است.

معرفی کتابها

1. محمد بن علی بابویه، من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص 2-4.
2. محمد حسن طوسی، العدة، مقدمه مصحح، ج 1، ص 42-45.
3. احمد بن علی نجاشی، رجال النجاشی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمی قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1407 ق، ص 403.
4. محمد حسن طوسی، تهذیب الاحکام، محقق و مصحح: حسن موسوی خراسان، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، 1407 ق، ج 1، ص 22-30.
5. احمد بن علی نجاشی، رجال النجاشی، ص 403.

کتاب «تهذیب الاحکام»

شیخ طوسی نوشتن کتاب تهذیب را که شرح «مقنعه» شیخ مفید (م 413 ق) بود، در سن 25 سالگی آغاز کرد و آن اولین نوشته او است، روش شیخ در سایر مؤلفاتش نظیر تهذیب الاحکام است. روش شیخ در تهذیب این است که روایات موافق و مخالف رأی خویش را آورده است. این کتاب شامل همه باب‌های فقه است که شامل 23 کتاب، 393 باب و 13998 حدیث می‌شود که در ده مجلد واقع شده است.

کتاب الاستبصار

پس از کتاب تهذیب الاحکام که شیخ طوسی خود آن را «کتاب کبیر» نامید، وی به درخواست عده‌ای از دوستان، کتاب الاستبصار را فراهم آورد.¹
روش شیخ در این کتاب بیان احادیث معارض است.

کتاب الاستبصار بنا به ترتیبی که مؤلف بیان می‌کند، در سه مجلد فراهم آمد. دو جلد اول آن در «عبادات» و جلد سوم در مابقی ابواب فقه از جمله «معاملات» است و بعضی ابواب آن را 915 یا 925 باب شمارش کرده‌اند. مؤلف تعداد احادیث آن را 5511 حدیث دانسته است.²

ویژگی‌های دو کتاب

کتاب‌های تهذیب و الاستبصار ویژگی‌های مشترکی دارند که عبارت‌اند از:
الف منابع اخذ حدیث این دو کتاب منابع شیخ مفید و سید مرتضی و کتابخانه بزرگ شیعه در بغداد بوده است.

ب مؤلفان کافی و من لا یحضره الفقیه روایاتی را که صحیح دانسته و با آنها فتوا داده‌اند، در کتابشان ذکر کرده‌اند و روایات معارض با نظرشان را نیاورده‌اند، اما شیخ طوسی در این دو کتاب همه روایات موافق و معارض بارأی خود را آورده است.

ج شیخ در این دو کتاب در آغاز هر باب روایاتی را که با اعتماد بر آن فتوا داده‌شده، آورده و بعد روایات مختلف را ذکر کرده است و وجه جمع میان آنها را بیان نموده است.

د ترتیب و نظم باب‌ها و مسائل مطرح‌شده در دو کتاب به روش کتاب مقنعه شیخ مفید (م 413 ق) است.

و شیخ در امر سند حدیث در دو کتاب به یک طریق عمل نکرده است، گاه سند را به‌طور کامل ذکر کرده است و درجایی هم همه سند را حذف و حدیث را به نام راوی‌اش آورده است و در آخر مشیخه خود را آورده است.

1. محمد حسن طوسی، *الاستبصار فیما اختلف من الأخبار*، ج 1، ص 2.

2. محمد حسن تهرانی، *الذریعة الی تصانیف الشیعة*، ج ، ص 15.